

ΚΩΣΤΑΣ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Πρόλογος

The time has come to think about sex.

Gayle Rubin 1984: 267

Η παρούσα ανθολογία περιλαμβάνει κείμενα τα οποία αποτυπώνουν την ιστορική διαδρομή των θεωριών για την κοινωνική κατασκευή της σεξουαλικότητας από τα τέλη της δεκαετίας του '70 μέχρι σήμερα, όπως αυτές αναπτύχθηκαν στη Δυτική Ευρώπη και στην Αμερική. Η θεωρητική αυτή συζήτηση, της οποίας η βαρύτητα καταδεικνύεται από τις πολλαπλές εκδόσεις παρόμοιων ανθολογιών στο εξωτερικό, δεν έχει παρουσιαστεί στην Ελλάδα παρά μόνον αποσπασματικά στις λιγοστές, ακόμη, μελέτες για τη σεξουαλικότητα στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, από τις οποίες μάλιστα μικρός αριθμός έχει δημοσιευτεί στα ελληνικά. Η απουσία αυτή οφείλεται στη ρητή ή και, αρκετές φορές, υπόρρητη απαξίωση της σεξουαλικότητας ως έγκυρου πεδίου μελέτης στις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες. Ταυτόχρονα, στην ελληνική –και όχι μόνον– κοινωνία παρατηρείται μια έκρηξη ενός τρέχοντος Λόγου για τη σεξουαλικότητα στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, αλλά και ευρύτερα στην καθημερινή ζωή τις τελευταίες δεκαετίες, ο οποίος εστιάζεται στον εντοπισμό, στην αποκάλυψη και στη διερεύνηση σεξουαλικών «παράδοξων», «δυσλειτουργιών» και «παρεκκλίσεων». Ο κανονιστικός αυτός Λόγος συνδέεται με την καταιξίωση των «ψυχολογικών» ερμηνειών ως μόνων νόμιμων προ-

σεγγίσεων της σεξουαλικότητας. Η νομιμοποίηση αυτή των ψυχολογικών ερμηνειών αντανakλάται και στην υπέρ το δέον εκπροσώπηση ψυχολόγων και ψυχαναλυτών σε ακαδημαϊκά συνέδρια και εκδόσεις για τη σεξουαλικότητα μολονότι αρκετοί από τους ερευνητές αυτούς εναντιώνονται στον κανονιστικό «σεξουαλικό» Λόγο. Έτσι, ακόμη και στα δύο συνέδρια για τη σεξουαλικότητα που διοργανώθηκαν το 1982 από το περιοδικό *αμφί* και το 2001 από ελληνικούς και σουηδικούς ακαδημαϊκούς φορείς,¹ με μια συλλογιστική που προσέγγιζε εκείνη της θεωρίας της κοινωνικής κατασκευής, η πλειονότητα των Ελλήνων συνέδρων ανήκε στο χώρο της ψυχολογίας/ψυχανάλυσης σε αντίθεση με τους Σουηδούς, οι οποίοι ήταν, στο σύνολό τους, κοινωνικοί επιστήμονες.

Ωστόσο, την τελευταία περίπου δεκαετία έχουν υπάρξει μελέτες, κυρίως διδακτορικές διατριβές, οι οποίες έχουν ως κύριο θέμα τους τη σεξουαλικότητα την οποία και μελετούν από τη θεωρητική οπτική της κοινωνικής κατασκευής. Οι μελέτες αυτές παρουσιάζουν δύο κύρια χαρακτηριστικά: προέρχονται από το χώρο της κοινωνικής ανθρωπολογίας και εκπονούνται στη συντριπτική πλειονότητά τους σε πανεπιστήμια της Δυτικής Ευρώπης και της Αμερικής.² Η παραγωγή των μελετών για τη σεξουαλικότητα στο χώρο της ανθρωπολογίας διαφοροποιεί την ελληνική κοινωνία από τις δυτικές όπου η παραγωγή των αντίστοιχων ερευνών πραγματοποιήθηκε καταρχήν στο χώρο της ιστορίας.³ Το γεγονός αυτό συνδέεται άμεσα με την προνομιακή –ιδιαιτέρα σε σχέση με τις άλλες κοινωνικές επιστήμες στην Ελλάδα– θέση του φύλου όχι μόνον ως πεδίου μελέτης αλλά και ως αναλυτικού εργαλείου των ανθρωπολογικών ερευνών της ελληνικής κοινωνίας.⁴ Έτσι, στις ανθρωπολογικές αυτές μελέτες για το φύλο συγκαταλέγονται άρθρα, τα οποία ήδη είχαν θέσει το ζήτημα της μελέτης της κοινωνικής κατασκευής της σεξουαλικότητας.⁵ Οι νεότερες έρευνες της σεξουαλικότητας, ενώ διερευνούν κι εκείνες το φύλο, αναδεικνύουν τη σεξουαλικότητα ως κύριο πεδίο μελέτης ή ως προνομιακή οπτική διερεύνησης του φύλου. Κατά τη γνώμη μου, μολονότι η σεξουαλικότητα και το φύλο δεν αποτελούν δύο απολύτως ξεχωριστά, «καθαρά» αντικείμενα μελέτης, ωστόσο η ανάδειξη της σε-

ξουαλικότητας ως διακριτού, κύριου πεδίου ερευνών αποτελεί μια αναγκαιότητα τόσο για επιστημολογικούς όσο και για πολιτικούς λόγους. Επιπλέον, πιστεύω ότι η ανάδειξη αυτή θα συμβάλει αποφασιστικά στην ανανέωση ή και επαναπροσδιορισμό της διερεύνησης ή καλύτερα της αποδόμησης της διχοτομίας του φύλου τόσο στην ανθρωπολογία όσο και στη φεμινιστική έρευνα στην Ελλάδα.

Συνάγεται, λοιπόν, ότι ο τόμος αυτός οφείλει την ύπαρξή του σε εκείνη των μελετών για τη σεξουαλικότητα στην ελληνική κοινωνία και απασχολεί στην ενθάρρυνση παραγωγής περισσότερων, νεότερων ερευνών. Έτσι, η ανθολογία αυτή επιχειρεί να αποτυπώσει τους θεωρητικούς σταθμούς της μελέτης της σεξουαλικότητας, οι οποίοι αποτέλεσαν, και θα αποτελέσουν, τη βάση παραγωγής των ήδη υπαρχουσών και μελλοντικών μελετών. Στα κείμενα που ανθολογούνται εδώ διαφαίνεται, περισσότερο ή λιγότερο, η θέση ότι η κοινωνική θεωρία της σεξουαλικότητας, όπως κάθε θεωρία, ενέχει πολιτικά κίνητρα, αποτελεί «τη διανοητική όψη συγκεκριμένων κοινωνικών σχέσεων» (Guillaumin 1992/1981: 220). Έτσι, στο πρώτο «εισαγωγικό» κείμενο επιχειρήσα να ανιχνεύσω την πολιτική ιστορία της συγγραφής αυτών των κειμένων. Όπως είναι ευνόητο, η ανίχνευση της διανοητικής και ταυτόχρονα πολιτικής ιστορίας αυτών των κειμένων είναι διαμεσολαβημένη, μερική: υπογράμμισα εκείνες τις πλευρές της θεωρητικής συζήτησης που ενδιέφεραν περισσότερο εμένα ή έθεσα προς συζήτηση ζητήματα που έχουν μελετηθεί με μονομερή, αποσπασματικό τρόπο.

Τέλος, θα ήθελα να σταθώ στα κυριότερα προβλήματα που αντιμετώπισα μαζί με τις μεταφράστριες στη μεταφορά στην ελληνική γλώσσα ξένων όρων, η συντριπτική πλειονότητα των οποίων δεν έχει μεταφραστεί σε επιστημονικά κείμενα. Από την άλλη μεριά όμως, αρκετοί από τους αγγλόφωνους αυτούς όρους χρησιμοποιούνται καθημερινά, κυρίως σε σεξουαλικές κοινότητες και πολιτικά κινήματα, είτε αμετάφραστοι –όπως ο όρος «γκέι» ή «στρέιτ», «μπαϊσέξουαλ», «τρανσέξουαλ», «drag»–, είτε μεταφρασμένοι ή και εξελληνισμένοι, όπως «αμφισεξουαλικοί/αμφιφιλόφιλοι», «τρανσεξουαλικοί». Ωστόσο, δεδομένου ότι η ορολογία αυτή είναι φορτισμένη με συγκεκριμένα κοινωνικά, πολιτισμι-

κά και πολιτικά νοήματα, στις περιπτώσεις όπου η χρήση των όρων αυτών στην ελληνική κοινωνία θεώρησα ότι δεν αντιστοιχούσε, τουλάχιστον πλήρως, στα νοήματα αυτά, επέλεξα να μεταφράσω μερικούς από τους όρους. Συγκεκριμένα, οι όροι «διαφυλικός» (*transsexual*), «διεμφυλικός» (*transgender*) είναι δική μου «επινόηση» και δεν χρησιμοποιούνται μόνο από τους ίδιους τους «διαφυλικούς» και «διεμφυλικούς» αλλά και ευρύτερα. Επίσης, αρκετές φορές χρησιμοποιείται ο όρος «παρενδυσίας» αντί του καθιερωμένου στην καθημερινή γλώσσα «τραβεστί» για τον αγγλικό «transvestite», διότι θεώρησα ότι απέδιδε καλύτερα το νόημα του αγγλικού όρου και κυρίως τη διάκρισή του από το «transsexual» και το «transgender». Επιπλέον, χρησιμοποιήθηκε για την απόδοση στα ελληνικά του «come out» και του «in the closet» οι όροι «εκδηλώνομαι», «βγαίνω» και κρυφός/-ή οι οποίοι χρησιμοποιούνται συχνά στην ελληνική γκέι κοινότητα παρ' ότι μερικές φορές η χρήση τους δεν αντιστοιχεί στην πολιτική διάσταση του αγγλόφωνου όρου. Αντιθέτως, σε περιπτώσεις, όπως ο όρος «gay», όπου η ελληνική χρήση των όρων προσεγγίζει σε ικανοποιητικό βαθμό τα αγγλόφωνα πολιτισμικά και πολιτικά νοήματα επέλεξα να διατηρήσω αμετάφραστους τους όρους αυτούς. Επίσης, διατήρησα στα αγγλικά τον όρο «queer» μολονότι δεν χρησιμοποιείται στην καθημερινή γλώσσα. Η μετάφρασή του στα ελληνικά σε «περίεργο, αλλόκοτο», που ήδη χρησιμοποιείται από μερικούς/ές ακτιβιστές/τριες, δεν αποδίδει τη βαρύτητα του εξοστρακισμού, της δυσφήμισης που εμπεριέχει η λέξη «queer» –της οποίας η δεύτερη σημασία είναι εκείνη της «αδελφής»–, αλλά και γενικότερα την εννοιολογική και πολιτική ιστορία επανοικειοποίησης του αρχικά δυσφημιστικού αυτού όρου.

Μολονότι μια μελέτη για τη σεξουαλικότητα ενέχει τον κίνδυνο, ιδιαίτερα σε κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες «σεξουαλικού αρνητισμού»,⁶ να είναι ένα μοναχικό έργο, εντούτοις η πραγματώση αυτής της ανθολογίας, όπως και κάθε επιστημονικής εργασίας, δεν θα ήταν δυνατή χωρίς την ύπαρξη μιας φυσικά παρούσας ή έστω και φαντασιακής κοινότητας. Τα μέλη λοιπόν αυτής της κοινότητας θα ήθελα να ευχαριστήσω και από τη θέση αυτή. Καταρ-

χήν, τις Αθηνά Αθανασίου, Λιόπη Αμπατζή, Βενετία Καντσά, Πελαγία Μαργέτου και Ποθητή Χαντζαρούλα, οι οποίες περισσότερο ως ερευνήτριες της σεξουαλικότητας παρά ως επαγγελματίες μεταφράστριες, ανέλαβαν με ενθουσιασμό και συνέπεια την απόδοση των κειμένων στα ελληνικά με επιστημονική γλώσσα. Ιδιαίτερα, οι φίλες και συνάδελφοι Αθηνά Αθανασίου και Λιόπη Αμπατζή στάθηκαν παρούσες, με όλη τη σημασία της λέξης, καθ' όλη τη σχετικά μακρόχρονη πραγματοποίηση αυτής της ανθολογίας, από τις πρώτες επαφές με τους συγγραφείς των κειμένων για την εξασφάλιση της άδειας δημοσίευσής τους μέχρι την ανάγνωση και τις χρήσιμες παρατηρήσεις που έκαναν στο εισαγωγικό κείμενο. Οι Γιάννης Ντινιακός και Ποθητή Χαντζαρούλα συνέβαλαν στη διαμόρφωση της τελικής εκδοχής αυτού του κειμένου. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τις εκδόσεις Αλεξάνδρεια, και ιδιαίτερα τον υπεύθυνο της ανθρωπολογικής σειράς Ευθύμιο Παπαταξιάρχη, στην επίμονη παρότρυνση και συνεχή ενθάρρυνση του οποίου οφείλεται η απόφαση της πραγμάτωσης της παρούσας ανθολογίας. Τέλος, να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στους συγγραφείς των κειμένων, και ιδιαίτερα τον Roger Lancaster, τη Nicole-Claude Mathieu, την Gayle Rubin, την Carole Vance, καθώς και την Pat Carlan, επιμελήτρια του συλλογικού τόμου *The Cultural Construction of Sexuality*, οι οποίοι όχι μόνον δέχθηκαν με ενθουσιασμό τη δημοσίευση των κειμένων τους στην Ελλάδα αλλά και αφιέρωσαν χρόνο προκειμένου να εξασφαλιστεί η άδεια δημοσίευσής τους.

Σημειώσεις

1 Το συνέδριο «Σεξουαλικότητα και πολιτική» διοργανώθηκε στις 6 και 7 Νοεμβρίου 1982 από το περιοδικό *αμφί* στο Γαλλικό Ινστιτούτο της Αθήνας με τη συμμετοχή ψυχαναλυτών/ψυχιάτρων/ψυχολόγων, όπως οι Θανάσης Τζαβάρας, Μάριος Μαρκίδης, Ματθαίος Γιωσαφάτ, Γιάννης Τσέγκος, Ρένα Χατζηδάκη, κοινωνιολόγων, όπως οι Γιώργος Βέλτσος, Κωνσταντίνος Τσουκαλός και Δημοσθένης Αγραφιώτης, του πολιτικού επιστήμονα Αναστάσιου-Ιωάννη Μεταξά, του ιδρυτή του *αμφί* σκηνοθέτη Ανδρέα Βελισσαρόπουλου, των μελών της συντακτικής ομάδας του φεμινιστικού περιοδικού *Σφήγγα* Τασίας Χατζή, Μαρίας Δρακοπούλου και Ελισάβετ Κομνηνού, της αυτόνομης ομάδας ομοφυλόφιλων γυναικών, του Ελβετού ιστορικού Ροζέ Κεμπφ και του Γάλλου «εναλλακτικού» ψυχιάτρου Φελίξ Γκουαταρί. Το συνέδριο «Σεξουαλικότητες και κοινωνία» διοργανώθηκε στις 4-6 Οκτωβρίου 2001 από το Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης του Πανεπιστημίου Αθηνών, το Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής Κοινωνίας της Ακαδημίας Αθηνών, την Ελληνική Εταιρεία Κλινικής Κοινωνικής Έρευνας και το Τμήμα Εθνολογίας του Πανεπιστημίου της Στοκχόλμης στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών.

2 Οι διατριβές αυτές έχουν ως θέματα: τη συγκρότηση έμφυλων και σεξουαλικών εαυτών σε ανδρικές ομοσεξουαλικές και ομοκοινωνικές σχέσεις στην Αθήνα και τον Πειραιά (Yannakopoulos 1995), τους τρόπους συγκρότησης του εαυτού από γυναίκες με ομοφυλοφιλικές πρακτικές στις ερωτικές και οικογενειακές σχέσεις στην Αθήνα και στην Ερεσό Λέσβου (Kantsa 2001), τη συγκρότηση ενός λόγου εθνικής ετεροκανονικότητας στο πλαίσιο του λεγόμενου δημογραφικού προβλήματος (Athanasios 2001), την έμφυλη ταυτότητα, τις ομοφυλοφιλικές και ομοκοινωνικές σχέσεις σε μια ομάδα γυναικών μιας επαρχιακής πόλης (Kirtsoglou 2004) και την κατασκευή της ετεροφυλοφιλικής επιθυμίας στο συμφραζόμενο της σεξουαλικής εργασίας (Αμπατζή 2004).

3 Βλ. Vance 1991.

4 Βλ. Παπαταξιάρχης 1992.

5 Loizos-Papataxiarchis 1991, Loizos 1994.

6 Rubin 1984.

Βιβλιογραφία

- Αμπατζή, Λιόπη (2004), «Ποτό για παρέα»: Έμφυλες σχέσεις, σώμα και συναίσθημα στη σεξουαλική εργασία: αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας.
- Athanasiou, Athena (2001), *Nostalgic Futures, Contentious Technologies: Reckoning Time and Population in Greece*: αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Νέα Υόρκη: New School University.
- Guillaumin, Colette (1992/1981), «Femmes et théories de la société. Remarques sur les effets théoriques de la colère des opprimées» στο Guillaumin, C. (1992), *Sexe, race et pratique du pouvoir*. Παρίσι: Coté-Femmes, σ. 219-239.
- Kantsa, Venetia (2001), *Daughters Who Do Not Speak, Mothers Who Do Not Listen. Erotic Relationships among Women in Contemporary Greece*: αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. London School of Economics and Political Science, University of London.
- Kirtsoglou, Elisabeth (2004), *For the Love of Women. Gender, Identity and Same-Sex Relations in a Greek Provincial Town*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Routledge.
- Loizos, Peter (1994), «A broken mirror. Masculine sexuality in greek ethnography» στο Cornwall, A. – Lindisfarne, N. (επιμ.), *Dislocating Masculinity. Comparative Ethnographies*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Routledge, σ. 66-81.
- Loizos, Peter – Papataxiarchis, Evthymios (1991), «Gender, sexuality and the person in greek culture» στο Loizos, P. – Papataxiarchis, E. (επιμ.), *Contested Identities. Gender and Kinship in Modern Greece*. Πρίνστον, Νιού Τζέρσεϊ: Princeton University Press, σ. 221-234.
- Παπαταξιάρχης, Ευθύμιος (1992), «Εισαγωγή. Από τη σκοπιά του φύλου: Ανθρωπολογικές θεωρήσεις της σύγχρονης Ελλάδας» στο Παπαταξιάρχης, E. – Παραδέλλης, Θ. (επιμ.), *Ταυτότητες και φύλο στη σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ. 11-98.
- Rubin, Gayle (1984), «Thinking sex: Notes for a radical theory of the politics of sexuality» στο Vance, C. (επιμ.), *Pleasure and Danger: Exploring Female Sexuality*. Βοστώνη: Routledge and Kegan Paul, σ. 267-319.
- Vance, Carole (1991), «Anthropology rediscovers sexuality. A theoretical comment», *Social Science and Medicine* 33 (8), σ. 875-884.
- Yannakopoulos, Kostas (1995), *Jeux du désir, jeux du pouvoir. Corps, émotions et identités sexuelles au Pirée et à Athènes*: αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Παρίσι: École des Hautes Études en Sciences Sociales.